

ЈОВАН ЧАЂЕНОВИЋ

ЉУДИ СА КАМЕНА
– ПРИПОВИЈЕТКЕ ДУШАНА ЂУРОВИЋА

Прва књига приповиједака Душана Ђуровића носи наслов *Међу брђанима* (1936), затим се појавио роман *Дукљанска земља* (1939) и трећа књига *Људи са камена* (1940), која садржи осам прича, другом издању додате су још двије (Сарајево, 1964). Приповијетке су написане 30-их година, а појединачно су објављене од 1935. до 1939. године у Политици, СКГ, ЛМС и неким другим публикацијама.

Овај период Ђуровићевог стваралаштва савремени критичари и историчари сматрају књижевно најуспјелијим. У књизи *Послератна српска књижевност* (1972) Предраг Палавистра каже да је писац у овоме периоду писао „социјалну приповетку сеоског смера, са јачим ослонцем на традицију српске реалистичке приповетке”. Према Деретићевој *Историји српске књижевности*, Ђуровић је „сав заокупљен земљом и људима свога завичаја, он је показао највише у првим књигама, у збиркама приповедака *Међу брђанима*, *Људи са камена* и у *Дукљанској земљи* ... Он је „са Николом Лопичићем несумњиво најзначајнији црногорски прозни писац у раздобљу између два рата”.

Према томе, *Људи са камена* су дјело значајног писца које спада међу његова најсвјежија и књижевно најбоља дјела. Књига се, у извјесном смислу, издвојила из приповједачких дјела овога писца.

У наслову наглашена су два елемента, два појма: каменито тло на коме људи живе, које писац назива *камењарци*, *каменишћаци* и сл. Том природном околношћу ограничени су и одређени становници крајева на које се приче односе. Они живе у великој материјалној биједи.

Камен је изразит симбол Црне Горе, као и ове прозе, он је сталан човјеков пратилац и непријатељ, само је имао позитивну улогу у ратовима које су људи вјековима водили. Њега писац карактерише различитим изразима: *тврди љуши камен*, *родни камен*, *голи* и *гладни криш*, *шешки исцјуцали црногорски камен*, *красијави* и *лишајеви камен*, *љуши*

камен; камена ливада, камена сџеџа и др. Неке реченице засићене су овим значењем, појачане понављањем и атрибутима: „Камен, само камен, излизан, цогљав, оштар, љут; мирише камен, пуца, распада се”. Камен загорчава живот сиротињи: „Камен... својим оштрим зубима цепа прње на човеку и меље му живот”.

Наслов збирке упућује на поријекло људи, на завичај, на родно тло.

Ђуровић је сликао поратну Црну Гору, односно један њен крај, која је десеткована у годинама аустријске окупације од погибија, болести и глади. Писац дубоко саосјећа са људима из завичаја. Ове приче су и документарна проза о жалосном стању народа, али по мишљењу неких критичара, оне су оптужба поретка. За Ђуровића је речено да је више контемплативан дух и пјесник него друштвени посматрач и пророк (Исидора Секулић). Међутим, Славко Леовац мисли супротно, према њему Ђуровић је интересантан као друштвени посматрач, а прије свега он је пјесник традиције.

Теме ових приповиједака су нове и свјеже у српској књижевности, обрађене топло, искрено и убједљиво. Неке приче садрже више тема, што их чини композиционо разумљивим. Прича *Сјоменик* има бар двије теме: једна је трагична судбина младог љекара и невоље његовога лудог брата по чијем нацрту споменика је причи дат наслов.

Морални кодекс и колективна воља заједнице су јаки, ријетки су индивидуалисти који их напусте и погазе, који покушају да их се одрекну, на крају буду поражени (*Прича са камена, Издањак*). Када млад човек погази норме понашања предака и савременика, доживи пораз (*Љуша*).

Праштање убици, невршење освете, асоцира на неке поступке у дјелу Марка Миљанова, у најбољим је традицијама нашега народа (*Освећа*). У дубини бића Ђуровићевог сељака је солидарност са другима, човјекољубље које долази до изражаја и према непознатим људима када се нађу у невољи (*Људи*).

Необична је тема колективни рад, самоорганизовање сељака да би живот заједнице олакшали и унаприједили, о томе говори прича о копању бунара у безводном селу (*Вода*).

Неке теме су опште, „свјетске”, јављале су се далеко прије у другим народима и књижевностима, то је сукоб радника са машинама које им узимају посао и зараду (*Људи*), појава комунистичког агитатора и др.

Неки наслови прича на први поглед су прешироки или неодређени, али они имају дубља значења: *Црна Гора, Људи* и др. Наслов *Сјоменик* не значи само лудаков цртеж на коме мисли да је нацртао гроб брату, него прича може да се схвати као споменик који је писац подигао младом љекару који је дао живот у борби против епидемије. Такође наслов *Вуци* може да се односи на трговца стоком, али и на вукове који су заклали овце. *Прича са камена* има доста широк и неодређен наслов, па је њену садржину тешко довести у везу са насловом. У причи *Издањак* наглашено је превазилажење порока под утицајем морала предака.

Већина прича има једноставну, природну и просту структуру. Садржину прича често чини кретање, путовање лица, а на путу се догађају разне ствари. Узроци и поводи за путовање су различити. Група људи путује колима преко сњежне планине гдје их је ухватила мећава (*Црна Гора*).

У неким причама радња се догађа у омеђеном простору, док у другима лица се крећу из једног мјеста у друго. У првима психолошко освјетљавање ликова више долази до изражаја.

У причама постоје одређене супротности, између разних лица избијају сукоби, као између власника стада и његовог чобанина (*Вуци*), између младог брачног пара и села (*Љуша*), између осветника и убице (*Освећа*), између младог комунисте и његовога оца (*Прича са камена*), између сиротиње и машине (*Људи*), између патријархалног морала човјека и његове одлуке да изврши проневјеру (*Изданак*).

Структура неких прича је „двокрака” врше се двије радње које су повезане узрочно-посљедично или на који други начин. Два лица на путовању причају о трећем, о његовом подвигу и смрти. (*Сјоменик*).

Ликови се испољавају, представљају у акцији или вербално, или их карактеришу други. Критичари запажају супротности између изгледа људи и њихове унутрашњости, душе и осјећајности. Наглашена је индивидуалност, особеност свакога лика, а опет они имају много заједничког.

Чешћи су ликови патника, страдалника, сиромаша него имућних људи, трговаца и зеленаша. Први су претежно човјекољубиви, а други себични, грамзиви. Уз сиромаштво и оскудицу често иду и друге невоље, као болести (*Вуци*).

Неки млади људи противе се наслијеђеном друштвеном реду и поретку, покушавају да се изборе за своје погледе, али доживе пораз. Млади комуниста изјашњава се против ослободилачког рата који воде његови најближи, осуђује тај рат, али на крају прихвати барјак погинулог оца. Младић из друге приче оженио се дјевојком која је морално посрнула, што доводи до прекида његовог односа са селом и родбином, али убрзо долази до женине смрти. Као да га је стигла казна због нарушавања традиционалног реда у народу.

На основу сцене у којој непознати сељаци долазе у помоћ завијаним путницима у планини и спасавају их, један од њих размишља и закључује: „Тај примитивни човек, тај планинац и камењарац носи у себи племениту душу и ретко развијену свест. Изгледа груб, сиров и неотесан... али испод те његове одвратне коре, испод његовог гуња и кабанице сагара дубоко осећање и нагон човекољубља који каткад букне и блесне као небеска светлост” (*Црна Гора*).

Патријархални свијет, о коме пише Ђуровић, у великој мјери је мушко друштво, жена рјеђе улази у причу, иако је до грла у животу. У овим причама готово нема љубави, приказана је сурова страна живљења. Жена сиромашног пастира је болесна, муж је туче и – воли.

Као у старим причама и епским пјесмама, особито у прози Марка Миљанова, сестра нариче за неосвећеним братом, и опомиње мушкарце на дужност освете (*Освеића*). У доба рата између Црне Горе и Аустрије жене изражавају презир према младом револуционару због његовог отпадништва и пацифизма у вријеме кад су мушкарци под оружјем.

Само у једној причи, као главни ликови, жене имају пресудну улогу у догађајима, али завршавају трагично. У цјелини гледано, у овим причама жена подноси све тешкоће „крвавог живота”, како га назива једно лице, ропски рад (два-три пута недјељно носе дрва на леђима у варош), на путу до града носе опанке у рукама, тек се на прилазу обују. Оне трпе и друге оскудице а да гласа од себе не дају.

Описи природе су ријетки, али сажети, језгровити и рјечити, најчешће се односе на планинске просторе, а затим на небо (*Људи*). У овим причама приказана је љепота планине, али и ту слику ремети оскудица која се у свему читује. У недостатку воде људи су принуђени да ваде снијег из јама. Због тога се насеља, села, куће више приказују са социолошке стране него њихов изглед у природи, у амбијенту који их окружује.

Сугестиван је опис врелог љета: „Ћикавци из живица, из зановети и церика заграјали, страшно, неуморно и зврндају”. Дати су описи жеге у камењару. Поред визуелних, постоје и звучне сензације, чују се гласови паса, ланаца, копита. Дочаран је мирис планине. Живописна је слика освијетљене вароши у долини. „Подгорица се дубоко кроз мрак њихала и светлуцала. Изгледала је као огроман комад неба бачен у помрчину”. Приказан је зимски пејзаж – мећава у планини коју група путника покушава да пређе колима. Природа је приказана у разним атмосферским приликама, врело љето и зимске хладноће, сњегови и мећава. И стална човјекова борба против непогоде у разним периодима дана и ноћи.

Сиромаштво је условљено оскудицом земље, оранице, баштине. Једна реченица о земљи гласи: „Многа места у томе куту немају довољно ни земље да се могу честито закопати”. Цијело имање једне породице и њен живот на њему стали су у ову реченицу: „Имали су неколико дочића и вртача за пасуљ, за кромпир и кукуруз, по шаку коза и сиво клемпаво магаре, јели су кашу и трули кромпир из трапова, помало купуса и леће, и понекад само хлеба од проса...” Читалац се пита: Да ли писац претјерује када даје овакву слику живота: Села су „бедна, прљави и сиромашна... На кућама нема прозора, у њима задах и мрак... По зидовима миле ваши”.

Риједак и особен вид оскудице у којој живи овај свијет садржан је у слици: старац, жена и дјеца сву ноћ сједе око ватре јер немају довољно постељине да се заштите од хладноће! Из сиромаштва избија мржња против оних који искоришћавају сиротињу, па се јавља мисао о убиству богатог човјека. Али ни имућни нијесу слободни, и они су заробљени профитом и опхрвани страхом да не изгубе новац (*Вуци*).

Новац и тежња да се заради, покреће људе да одлазе у далеке крајеве, чак у Америку. Новац силно утиче на живот, на судбину младих људи које гони у печалбу. Само мали број ових надничара успије, остали пропадају. Поједини нешто заснују у завичају, отворе кафану и сл. Истина, новац се ријетко спомиње, али он је свуда присутан испод површине збивања. Социјалне теме, и на њима засноване приче, говоре о сиромашним људима, породицама, које чезну за бољим животом, удобнијим кућама, за школом, путевима, водом, храном.

Богатији људи су обично трговци који врше размјену добара са сељацима, дају им новац под камату (*Вода*), или купују овце па их дају на пашу до јесени и онда их продају. Насупрот њима, мале суме новца зарађивали су тузачи камена и жене од продаје дрва у граду.

Потребе за новцем су многобројне и разноврсне. По једној причи село чезне за школом, али држава неће да плати учитеља, зато сељаци одлуче да школују једног даровитог ученика.

Само у једној приповијести новац је основна тема, постао је опсесија до тада поштеног и скромног чиновника, кога у раду са новцем обузима велики немир и одлучи да опљачка благајну која му је била на чување провјерена.

Иако су сељаци неписмени и живот име је ограничен на малом простору, обавијештени су о далеким земљама и народима. Повратници из Америке причају им о тамошњим приликама, о лошим и нехуманим појавама и различитим људима. Богати људи тамо изгледају као „обарени”. Нешто слично је запазио Миодраг Булатовић о западноевропским терористима. И у тој великој и богатој Америци има петнаест милиона гладних уста. Људи говоре са разочарењем о мноштву свакојаких машина које раде умјесто људи, узимају им посао и хљеб.

Приповједач ријетко скреће поглед на људе и догађаје ван оквира приче коју чине село, планина, а ријетко варош. Стиче се утисак да су ови људи, и њихова насеља, препуштени себи, остављени на празном, изоловани и беспомоћни да рјешавају своје животне проблеме. И држава их је препустила њиховој судбини. Она им признаје патриотизам, националну свијест, моралне особине, гусле, али им не помаже да савладају основне тешкоће у животу.

И када народ нападне епидемија пјегавца, помоћи му нема ни од куда, осим ако се јави какав риједак хуманиста. Ријетки представник државе, власти, начелник каже: „Ко ће вама надавати, пасиван сте крај, све молите и просите, а не дајете ништа” (*Вода*).

У међуратном периоду, када су ове приче написане, у Црној Гори била је јака пропаганда против религије као „опијума народа”. То је тема једне приче у којој Босанац приговара Црногорцу због пасивног и индиферентног односа према вјери: „У кућама немате иконе и кандила, не одлазите у цркву нити позивате попа у кућу” (*То није ипак илере било*). И један имућнији сељак пође у град, више због престижа у

својој средини, него због осјећања дужности, да купи кандило и икону. Али при избору иконе показао је да му вјера није прирасла за срце. Умјесто иконе Светога Луке, који му је крсна слава, купио је икону Светога Ђорђа јер је била јевтинија. А светитељи на иконама личили су му на неке сељаке из његовога села, па му је однос према ликовима на иконама био онакав какав је однос имао према сељаку на кога је светитељ личио. То је један вид атеизма.

Вјерско осјећање обично се појачава у вријеме ратова и болести, када су људи угрожени и будућност неизвјесна. Двије приповијетке обрађују те теме (*Сјоменик* и *Прича са камена*).

Млади лекар Мијатовић пошао је у заражено село као хришћански мисионар. Ни у тим опасностима код њега се не јавља помисао на вјеру. У великој епидемији нико се не моли за спас обољелих. Ни када је човјек пред пушчаним цијевима не помишља на вјеру и молитву (*Освећа*). Једино жена (из далеког краја, можда католкиња), у тренуцима тешкоћа моли се пред иконом (*Љуша*). Људи се не сјећају вјере и цркве ни када чине грешна дјела. Једино сеоски газда даје прилоге цркви (*Вода*). У једној причи споменуто је вјенчање без икаквих описа тога чина. Према томе, однос људи према вјери илустрација је Босанчевих ријечи којима карактерише Црногорце и њихов однос према религији. Његове ријечи одражавају стање у народу.

Књижевни критичари истичу особености Ђуровићева стила, констатује да писац има „богат и свеж речник”, да његове реченице „теку као бистра вода планинских потока”. Помоћу изражајних средстава Ђуровић је стекао глас „песника најсуровије балканске стварности, верног сликара свога доба”.

ЛИТЕРАТУРА

- Стојан Орел, Душан Ђуровић, *Људи са камена* – „Бразда”, 1941, бр. 3, 183 – 184.
 Ч. Вуковић: *Људи са камена*, СКГ, књ. 61, септ–дец. 1940, 634 – 635.
 Иван Оровић: Нова књига Душана Ђуровића: *Људи са камена*, „Правда”, 1940, бр. 12984.
 Павле К. Поповић: Нова збирка приповиједака г. Душана Ђуровића, „Књижевни преглед”, 1941, св. 205, 36 – 42.
 Славко Леовац: *Људи са камена* (импресије о приповједачком дјелу Душана Ђуровића) – „Ослобођење”, 1954, 18. септ. на стр. 6.

Jovan Čadenović

PEOPLE FROM THE ROCK – NARRATIVE BY DUŠAN ĐUROVIĆ

Summary

This collection of narratives belongs to writer's first and most successful books. Difficult life of people and individuals in Montenegro in period between the two wars has been presented in the stories. The critic analyses social themes, presents characters, descriptions, and the language. The collection was published in 1940, for the second time in 1964. In second edition the author added two narratives from the first collection „Among the Highlanders” (1936). That is the only Đurović's collection which as an entity had two editions. From this fact it may be concluded that the writer considered the subject narrative to be specially successful one, and, for the same reason, we have taken it for the theme of our paper.

